

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

AYLIK DERGİ

GASPIRALI İSMAİL BEY SAYISI

337-338

SAYI 337-338

YIL XXIX

MAYIS-HAZİRAN 1991

İSMAİL GASPIRALI VE ANADOLU TÜRK LÜĞÜ

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Tarihi binlerce yıllık köklü bir maziye dayanan Türk Milleti, bilinen yazılı tarihi içerisinde sayısız devlet adamı, asker, bilim ve fen adamı, sanatçı, yazar ve düşünür yetiştirmiştir.

Fakat, çok hızlı değişen ve gelişen zaman içerisinde, yıllar önce kaybettiğimiz pek çok âbide şahsiyet unutulmuş veya belirli günlerde hatırlanmıştır.

Çok farklı ve geniş bir coğrafyaya yayılmış, bugünkü bilgilerimize göre 150 milyondan fazla nüfusa sahip Türk milleti, uzun yıllar boyunca birbirinden farklı Oğuz, Azerî, Kazak, Kırgız, Kırım, Kazan, Mişer, Gagauz, Türkmen, Karakalpak, Karaim, Uygur, Altay, Çuvaş, Yakut... vb. adlarla, müşterek kavmi özelliklerini, törelerini, gelenek ve göreneklerini yaşatmışlar ve XXI. yüzyıla ulaşmışlardır.

Bilinen tarihî belgelere göre Köktürk, Uygur, Brahmi, Mani, Soğd, İbrani, Süryani, Ermeni, Yunan, Arap, Kiril ve Latin alfabelerini kullanan Türk milleti, bu kadar yazı değişikliğine rağmen ana dillerini değiştirmemişler; Türkçeyi bâzı fonetik ve morfolojik farklarla geniş bir coğrafî alanda kullanmışlar ve hâlâ konuşup yazmaktadırlar. Bu da gösteriyor ki Türk milletinin binlerce yıl tarih sahnesinde ayakta kalmasını sağlayan "**DİL BİRLİĞİ**"dir. Bu da, bazı bilginlerce kasıtlı olarak ifade edilen "Türk dilleri" değil, "**TÜRK DİLİ**"dir.

İşte, doğumunun 140. yılında bir kere daha andığımız büyük Türk fikir adamı İsmail Gaspiralı da bu şuurla hareket ederek Kazan'da, Kırım'da, İstanbul'da (Anadolu'da), Bakü'da (Azerbaycan'da) ve Doğu Türkistan'da konuşulan Türkçenin bu büyük milleti ebed-müddet ayakta tutabilecek yeğâne unsur olduğunu vurgulayarak "**Türk kavimleri arasında dil ve tarih birliği, fikir birliği ve iş birliği**"ne inanmış ve "**TERCÜ-MAN**" gazetesinin serlevhasına "**DİLDE, FİKİRDE, İŞTE BİRLİK**" sloganını kazımayı bir millî görev saymıştır.

O'nun gazetesine verdiği "TERCÜMAN" adı gelişigüzel seçilmiş bir gazete adı değildir. Bu adın taşımış olduğunu manevî anlam daha güçlüdür. "Tercüman olmak" deyimini "başkasının düşüncesini ve duygusunu bilmek, dile getirmek, anlatmak" demektir. Gaspıralı bu adı seçerek, yalnız Kırım Türkü'nün değil, bütün dünya Türklüğünün hislerini ve düşüncelerini ifâde etmek istemiştir.

İsmail Gaspıralı'nın Türkiye'yi ve İstanbul'u sık sık ziyaret ettiğini ve Türkiye'nin pek çok meselesiyle yakından ilgilendiğini biliyoruz. O'nun "İKDAM" gazetesinde yayınlanan bir röportajında verdiği şu cevaplar, millî kültür tarihimiz için çok önemlidir;

"Ben öyle görüyorum ki Türkiye'de maârifin temin ve inkişâfı her memleketten kolay olacaktır, çünkü Anadolu halkının maarife, mektebe, tahsile büyük ve gâyet tabîf ve hakikî bir aşkı var. Hattâ Türklerin Avrupalılardan ziyâde tahsile heveskâr olduğunu itiraf etmemek onlar hakkında iftirâ etmek demek olur... Türklerde çocuğun tahsile başladığı gün bir bayram sayılır, hangi millette var?"

"Eğer Türkler lisânlarını biraz daha sadeleştirmiş, kıraat ve imlâyı teshil edecek sûrette hurûfu savtiyeyi istimal etmeğe başlamış olsalardı, beş altı seneye kadar Rusya müslümanlarıyla lisânları suret-i kat'iyyede birleşmiş olurdu. Bundan husûle gelecek faydaları izâha hâcet yoktur sanırım."

Yukarıda da temas ettiğim üzere, İ. Gaspıralı yalnız Kırım Türkü'nün değil, bütün dünya Türklüğünün saâdeti ve ebedî kurtuluşu için çalışmıştır. Akçoraoğlu Yusuf Bey'in "Muallime Dâir" adlı makalesinde ifâde ettiği gibi "İsmail Bey iyi bir muallim, mâhir bir gazeteci, mümtaz bir mütefekkir ve faal bir cemaât hâdimiydi. Lâkin bütün bu sıfatlar İsmail Bey'i tanıtmaz. Türk ve İslâm âleminin son yarım asırlık âleminde, saydığımız evsâfı hâiz olabilecek yirmi-otuz kişi sayılabilir, fakat İsmail Bey tektir. O'nun bir eşini daha yalnız geçen elli yılın içinden, hattâ birkaç asırlık İslâm ve Türk hayatından bulup çıkarmak zordur..... İsmail Bey'de fikr-i millinin, Türklük ve bütün Türklük fikrinin "Dilde, fikirde, işte birlik" şiar ile ifâde olunacak sûrette tavazzuhu, sekiz on seneden daha akdem edilemez. Rûh-ı millinin vuzuh ve kat'iyetle tecellisi İsmail Bey'in manzûme-i fikriyesini İtmam etmiş oldu....."

Görüldüğü üzere I. Gaspıralı'nın, yaşadığı devire göre, Türk dünyası için düşündüğü ilerçilik hareketleri, Anadolu'daki cedidçilik ve batıcılık hareketleriyle de yakından ilgiliydi. Günther Lerch "**Gaspıralı, Türk devletin Genç Osmanlılar hareketinin teorisyenlerinden meşhur vatan şâiri Namık Kemal ile sıkı bir münâsebet kurmuştu**"(*) diye yazarken ve Dr. Edward Lazzerini de "**Osmanlı İmparatorluğundaki (Şemseddin Sami, Ahmet Mithat ve Mehmed Emin) meslekdaşları gibi Gaspıralı da lisân meselesi'nin çözümünü, öteki sosyal sahalardaki gelişmenin ön şartı olarak gördü(**)**" tezini ileri sürerken, bir gerçeği anlatmak istemişlerdir.

İsmail Gaspıralı'nın hayatta olduğu sırada henüz daha çok genç olan Mustafa Kemal'in O'nun fikirlerinden yararlanmamış olması düşünülemez.

Atatürk'ün genç Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini atarken ileri sürdüğü "dil ve tarih tezleri"nin temelinde İ. Gaspıralı'nın fikirlerinden önemli katkılar bulunduğu görülmektedir. Bu konu, mutlaka, ilmî bir araştırma yapmayı gerektirecek kadar önemlidir.

Bunun dışında, Atatürk'e ilham kaynağı olan Ziya Gökalp'ın da "**Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak**" düşüncesi ve bu adla kaleme aldığı eserinin Gaspıralı'nın fikirlerinden ayrı ayrı bir yönü yoktur. Bu husus da, ayrıca, mukayeseli olarak araştırılmalıdır.

Hayatını Türklük için yaşamış, Türk dünyasının birliği için vakfetmiş böylesine büyük bir fikir ve mücadele adamı Türkiye'de yeteri kadar tanınmıyor mu? Bu sorunun cevabına "evet!" demek mümkün değildir. "Emel", "Kazan" ve "Türk Kültürü" gibi okuyucuları sınırlı dergilerde Hakan Kırımlı, Zafer Karatay, Tuncer Kalkay, Mehmet Saray gibi genç ve mücadeleci kardeşlerimizin telif veya tercüme yazıları ile M. Saray'ın TKAE tarafından 1989 yılında Ankara'da yayınlanan "**Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)**" adlı eseri, bu büyük insan için yeterli değildir. Ne yazık ki, "İsmail Gaspıralı" adı son zamanlarda Batı dillerinden Türkçeye tercüme edilerek yayınlanan ansiklopedilerde yer almamaktadır. Türklük âleminin meselelerine eğilmeyen

*) Gunther Lerch, "Girayların varisleri vatanlarından uzakta hayatlarını idâme ettirdiler." EMEL, Sayı: 141-145 (Mart-Aralık 1984), s. 30.

***) Dr. Edward Lazzerini, "Kırım Tatarcası: Tecrid edilmiş bir dilin kaderi" (Çev: Hakan Kırımlı), EMEL, sayı: 152 (Ocak-Şubat 1986), s. 16.

bu tür ansiklopedilerin verdiği bilgilerle gençlerimize millî kültürümüzü tanıtmak imkânsızdır. Genel kültür ansiklopedisi olmayan, yalnız dilci ve edebiyatçılarımıza hitap eden “**Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**” ile Ötüken’in yayınladığı “**Yeni Türk Ansiklopedisi**”nde Gaspıralı hakkında verilen bilgiler yeterli değildir.

Üniversitelerimizin lisans ve yüksek lisans seviyelerinde verilen derslerde “**Kırım Türkçesi ve Edebiyatı**” hemen hemen hiç anlatılmamaktadır. Bizim, Erçiyas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde açtığımız **Çağatayca, Özbekçe, Uygurca, Türkmençe, Kıpçakca, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Azeri Türkçesi, Orta Asya Türk Şiveleri, Gagauz Türkçesi, Kazan-Mişer Türkçesi** derslerinin yanında “**Kırım-Romanya (Dobruca) Türkçesi**” dersi için de gerekli dil, edebiyat, folklor ve etnografya malzemelerine büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Eğer biz İ. Gaspıralı’nın adını, fikirlerini ve Türklük uğruna verdiği mücadeleyi Türk gençliğinin dimağlarına naksetmek, O’nu ebedileştirmek istiyorsak, bazı bazı formaliteleri gerçekleştirmek zorundayız:

1- İ. Gaspıralı’nın doğum yılı Türkiye’deki anma programları içine alınmalı, Lise ve Yüksek okullarda anma günleri yapılması sağlanmalıdır.

2- İ. Gaspıralı adı, İstanbul veya bugün binlerce hemşehrisinin yaşadığı Eskişehir’de bir ana caddeye verilmelidir.

3- Türk PTT’since bir hatıra/ anma pulu çıkarılması sağlanmalıdır.

4- TRT TV’sinde adına bir açık oturum yaptırılmalı, hayatı, fikirleri ve mücadelesi Türk milletine anlatılmalıdır.

5- Gerek Batı’da ve Doğu’da yayınlanan ansiklopediler ile gerekse Türkiye’de yayınlanan ansiklopedilerde adının geçmesi sağlanmalıdır.

6- Tam bir “İsmail Gaspıralı Bibliyografyası” hazırlanmalı, bilim adamlarımızın ilgisine sunulmalıdır.

7- Hayatı ve eserleri üzerine Türkiye’de de bir Doktora tezi yaptırılmalıdır.

Ve, bunlara eklenebilecek daha başka maddeleri yerine getirebilirsek, O’nun hâtırasına lâyıkiyle hizmet edebilmiş sayılırız.